

УДК 355.133:303.686

**БІОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО
ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИКА**

В.А. Кротюк, начальник кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент, Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба;

Л.О. Петрова, учений секретар, кандидат філософських наук, Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті аналізується біографічний метод, який послуговується гуманітарними текстами (писемними історичними документами, свідченнями очевидців подій минулого, біографіями видатних осіб та ін.) та роль і місце біографії видатних воєначальників в процесі формування особистості сучасного військового керівника, потреба відновлення інтересу до біографій видатних військових командирів. Встановлено, що історико-філософська біографіка надає можливість розкрити історичний вимір проблеми формування особистості сучасного військового керівника.

Ключові слова: біографічний метод, історія, особистість, особистість військового керівника, видатні воєначальники.

Актуальність проблеми. Сьогодні як ніколи увага всього суспільства прикута до Збройних Сил України. Адже воєнні дії на Сході показали, наскільки важлива роль військових у державі. В цих умовах війську потрібний командир, який із першого дня служби спроможний вміло керувати підлеглими як у бою, так і у повсякденній діяльності. В кожному періоді історії України завжди були видатні полководці, талановиті воєначальники, досвідчені фахівці та конструктори зброї, вчені світової слави в галузях воєнного мистецтва, військової техніки та озброєння.

У зв'язку зі складністю дослідження процесу формування особистості сучасного військового керівника виникає потреба постійного пошуку специфічних методів його вивчення. Одна з тенденцій розвитку проблематики особистості в сучасному гуманітарному знанні – інститут-ціалізація міждисциплінарного поля біографічних досліджень. Велике методологічне значення для нашого дослідження має принципова міждисциплінарність нового історизму; останньому, як і біографістиці, властивий послідовний і наполегливий пошук взаємопереходів між різноманітними формами людської діяльності, зокрема військової. Ми вважаємо, що останнім часом не виправдано упав інтерес вітчизняних філософів до історії, зокрема військової. Тому у даному дослідженні ми

вважаємо за доцільне зосередитись на взаємозв'язку процесу формування особистості сучасного військового керівника та біографічному підході до цього процесу. Це і є **метою** даної статті.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Сьогодні філософсько-освітня концептуалізація різних аспектів професійної підготовки і формування особистості військовослужбовця здійснена у працях О. Дзьобаня, П. Квіткіна, В. Мандрагелі, В. Кротюка, М. Требіна, Є. Мануйлова, О. Панфілова, Л. Гончаренка, Г. Фініна та ін.

Необхідно звернути увагу на те, що біографія як життєпис видатної людини по праву вважається одним з найстарших художньо-публіцистичних і наукових жанрів. Свідоме або неусвідомлене прагнення до пошуку в житті іншої людини орієнтирів для побудови власного життєвого шляху є однією із причин популярності біографічного підходу, коли мова йде про різні біографії видатних людей, основна мета яких саме й укладається в тім, щоб служити дороговказною ниткою й прикладом для самовдосконалення й самовиховання людини. При обробленні біографічного матеріалу окремі біографії як би накладаються одна на одну, у результаті чого загальні для всіх їх моменти виступають особливо яскраво, а все нетипове, суцього індивідуальне відкидається [1, с. 28-34]. З цього приводу О. Старовойтенко пише: “Текст створює особистість і форму життя героя, котрі “передують” життю й індивідуальності адресата в якості потенціалу. Текст береться адресатами на основі внутрішньої і практичної ідентифікації з діючими в ньому персоналіями та подіями, що відбувалися. У процесі активного ототожнення літературне життя героя продовжується в долі реальних людей, а його характер і психічні стани переходять у контур їх особистостей” [2]. Проблема біографічного підходу також поступово залучається до царини філософсько-освітнього дискурсу, але не набула ще теоретичної цілісності.

Біографічний підхід, який ми використовуємо, є невід'ємною частиною спадщини таких класиків філософської думки XIX–XX ст., як В. Соловйов, К. Фішер, В. Віндельбанд, В. Дильтей, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, Г. Арендт, Ж. Деррида. В останні десятиліття з'явилося порівняно небагато праць, автори яких (П. Адо, А. Гулига, О. Лосев, Е. Соловйов, В. Шахматов, Д. Коллінз та ін.) спеціально досліджують теоретико-методологічні й історичні питання, пов'язані з біографічним підходом в історії філософії. Значний внесок у розвиток біографізму зробив російський дослідник Е. Соловйов, який здійснив інтерпретацію екзистенціалістської традиції в межах методології біографічного аналізу. Вчений розробив власний варіант ситуаційно-історичного підходу (модель “особистість – ситуація”). В цьому варіанті закладені підвалини соціально-філософського аналізу біографії як феномена історії та культури [3]. З'явилися дослідження, присвячені іншим перетинам філософської і біографічної проблематики, а також вивченню загальнофілософських засад біографістики як такої (О. Валевський) [4] та визначенню її місця в межах

усього корпусу соціогуманітарного знання (І. Голубович) [5]. Навіть сучасний дослідник історії філософії В. Менжулін відмічає, що біографістика стає не просто однією з домінуючих тем в усіх мас-медіа, від телебачення до інтернету, а й справжнім символом розвитку демократії, ледь не головним пріоритетом якої є життя окремої людини, її унікальне і неповторне буття. Позаяк закономірним явищем є той факт, що в більшості соціогуманітарних сфер вчений відмічає зростання інтересу до біографічних елементів історико-філософського процесу [6, с. 26].

До біографічного методу прийшла вперше в 1920-х роках соціологія в США, потім в Польщі, психологія в Австрії. Чиказький соціолог У. Томас та його польський колега Ф. Знанецький припускали, що дослідження, яке базується на "історіях життя" дозволить вийти до більш широких узагальнень, що стосуються соціальних груп та субкультур [7, с. 25]. З Чиказької школи вийшов цілий напрям біографічних досліджень: вивчення культурної проблематики груп іммігрантів, образа життя злочинців і девіантних груп, виникнення злочинів в історії життя та ін. Якщо деякі біографічні дані використовувалися тільки для ілюстрації, в інших проявляється виражена методичність [8, с. 15]. При цьому визначальною стає тенденція переходу від суто інструментального застосування біографічного матеріалу до вивчення біографії як соціального феномена (Робертс, Маттес, Фукс). В структурному полі сучасних біографічних досліджень є пошуки смислу і значень біографії, її функцій і структур. Такий поворот у царині біографічних досліджень є сприятливим для залучення здобутків біографічного дискурсу для пізнання процесу формування особистості сучасного військового керівника.

Виклад основного матеріалу. Актуалізація та застосування у процесі формування особистості військового керівника біографічного підходу об'єктивує ідеально-типові конструкти формування особистості, котрі є в історично-культурній спадщині. Позаяк біографія як життєва оповідь є ідеально-типовим конструктом, виробленим з позицій суб'єктів, залучених до певного життєвого світу. При цьому в такій біографії простежується потрійна герменевтика, в якій суперечливо поєднуються: інтерпретація, надана суб'єктом-автором життєдіяльності, інтерпретація, надана суб'єктом-розповідачем життєвої історії та інтерпретація, задана наративами, які функціонують у життєвому світі обох суб'єктів, та соціальними еталонами, які задають смислові межі сприйняття та оцінювання, надають певне значення різним подіям історії життя видатної особистості [9].

Виявлення розбіжностей і збігів у цих інтерпретаціях є важливим знаряддям для визначення вихідних конструктів процесу формування особистості та уможлиблює розкриття діалектики процесів індивідуалізації та соціалізації у формуванні особистості, виявити межу їхньої детермінованості мовними та символічними елементами життєвого світу. Таким чином біографічний підхід може стати важливою теоретико-

концептуальною основою процесу формування особистості сучасного військового керівника. Кожним типом суспільства виробляються свої власні моделі “людини з біографією” та “людини без біографії”.

Відтак виникає потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-військових досліджень присвячених вивченню біографії вітчизняних командирів в історичній ретроспективі з метою виявлення методологічних основ для формування особистості сучасного військового керівника.

На наш погляд, сутність біографічного методу полягає в тому, щоб відповісти на запитання, з яких подій життя й за допомогою яких механізмів народжується конкретна особистість і як надалі вона сама будує своє життя. Як особливий методичний принцип психологічного аналізу біографічний метод укладається в реконструкції значимих для особистості подій і виборів, вибудовуванні їхньої причинно-наслідкової послідовності й виявленні їхнього впливу на подальший плин життя [9]. Також біографічний метод використовується для позначення інструментальної техніки й джерела одержання інформації про індивідуально-психологічні особливості людини, і як методика збору даних може застосовуватися як з метою наступної реконструкції життєвого шляху, так і для рішення інших завдань. Нарешті, у найбільш вузькому значенні, біографічний метод - це одержання відомостей, що цікавлять дослідника із уже наявних біографічних довідників, збірників і т.д. Так, наприклад, К. Кокс, Р. Кэттелл, Дж. Кэттелл використали подібні біографічні джерела для виділення рис, властивих творчій особистості [1].

Якщо говорити про технологічний вимір біографічного підходу до формування особистості військового керівника, то він постає як своєрідний алгоритм актуалізації біографічного потенціалу людини в сьогоденні та розробка адекватних технологічних операцій щодо актуалізації, реалізації та корекції цього потенціалу в майбутньому. Усвідомлена біографія ”веде“ людину, надає їй життю цілеспрямованості та цілісності, дозволяє виявити співвіднесеність історії власного життя з соціальними подіями.

Відомо, що управління у людському суспільстві існувало з початку його створення. Незважаючи на те, що військові теоретики Європи та Росії до другої половини XIX століття доволі рідко зверталися до психологічних детермінант війни, вони все ж таки сформулювали досить чіткі вимоги до суб'єкта військової діяльності, насамперед до ключової фігури на війні – полководця [10]. Вирішальним мірилом успішної полководницької діяльності в роки війни, звичайно, є мистецтво виконувати завдання фронтових і армійських операцій, наносити противнику серйозні поразки. У цьому контексті доволі повчальними є ідеї відомих китайських стратегів – Сунь-цзи та У-цзи. Вони є авторами перших відомих у світі воєнних трактатів – “Трактат про воєнне мистецтво”, “Про ведення війни”, в яких вони наголошували, що полководець – це розум, неупередженість,

гуманність, мужність [11].

В працях філософів Ксенофонта, Сократа дух як прояв волі, цілеспрямованості, мужності, стійкості, сили й доблесті людини набув статус в особистості воїна, що протиставляв силу свого духу силі противника, своєю мужністю заступав шлях агресорові. Платон, зробивши один з перших аналізів соціальної стратифікації суспільства, виділив соціальну групу “воїнів” на підставі мужності душі. Бачення в категорії “бойовий дух” не тільки емоційного, але й раціонального аспектів для субкультури “воїнів”, покликання яких – зберігати й акумулювати бойовий стан духу, не втратило актуальності й сьогодні, але особливе значення воно має для людей, покликаних зміцнювати й активізувати цей дух [12].

Отже, перші спроби мислителів того часу усвідомлювати діяльність видатних полководців в управлінні військами, визначати необхідні для цього особистісні якості та способи їх формування, сприяли озброєнню їх знаннями, управлінськими якостями.

В епоху феодалізму управлінська діяльність полководців була зведена до прояву особистої доблесті, хоробрості, відваги у бою нарівні зі своїми підлеглими. Таким чином, у часи феодальної Європи основна увага приділялась індивідуальній, психологічній, духовній і воєнно-фізичній підготовці лицаря, адже самовиховання лицарських чеснот є важливою методологічною основою дослідження проблеми формування особистості сучасного військового керівника.

Умисно пригадати, що найвищим органом управління у запорозьких козаків була рада – спільні збори всього товариства. В цей період здатність управляти почали трактувати не як дарунок Бога, а як результат добре продуманої системи навчання та виховання. У військовій сфері цей крок пов’язано з іменем Б. Хмельницького, П. Сагайдачного, які розуміли, що полководець не може сам охопити своєю увагою і впливом весь бій, але зобов’язаний майстерно управляти військовими процесами [13, с. 260–261]. У гетьманській діяльності Сагайдачний П. керувався прагматизмом, тверезим розрахунком, твердістю і водночас схильністю до компромісів.

У другій половині XIX ст. змінилися погляди прогресивних військових теоретиків щодо управління військами при веденні бойових дій. Одним із перших зрозумів характер цих вимог творець військово-педагогічної системи підготовки військ М. Драгомиров (1830-1905), який у своїх роботах розвинув психолого-педагогічні проблеми діяльності військових керівників. У своїй праці “Армійські замітки” М. Драгомиров писав, що “бій насамперед вимагає від людини здатності пожертвувати собою, потім вміння діяти так, щоб ця жертва була, по можливості, корисна своїм, згубна ворогові” [14].

В незалежній Україні продовжуються науково-воєнні та військові дослідження в галузях національної, глобальної воєнної безпеки, будівництва та розвитку Збройних Сил України, проблем керування військами, військово-технічних та тилкових, філософсько-правових та морально-

психологічних аспектів збройної боротьби, виховання особового складу та зміцнення військової дисципліни. Реформування Збройних Сил України, що здійснюється останніми роками послідовно й активно, актуалізує потребу держави у військових спеціалістах нової генерації [15].

Сьогодні підготовка професійних військових виходить на перший план та набуває великого значення для обороноздатності держави. Ми впевнені, що молоде поповнення офіцерського корпусу з честю впорається з поставленими завданнями, а прикладом для них стануть герої України, випускники ВВНЗ серед яких є і випускники Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, а саме: Надія Савченко.

Цим питанням присвячені праці Е. Афоніна, О. Бодрука, О. Зачепи, О. Дзьобаня, О. Панфілова, П. Квіткіна, М. Требіна та ін. Таким чином, Україна, її Збройні Сили володіють міцним науково-військовим потенціалом, мають на рівні сучасних вимог конструкторську думку та високоосвічених фахівців, військових діячів у всіх структурах. Отже, біографії військових керівників були яскраво вписані в літопис всіх народів світу.

Сьогодні в Україні багато сімей, у родоводі яких є представники військової справи, для яких честь і обов'язок залишаються понад усе. Нині таку спадкоємність поколінь у цій справі визначають словосполученням – військові династії. Майже у кожній військовій частині, установі, навчальному закладі є такі люди. Не буде перебільшенням, якщо сказати, що представники військових династій – гордість і честь кожного колективу. Вони – носії кращих традицій, свідки його історії. Як справжні патріоти військових частин, династії військовослужбовців слугують зразком виконання військового обов'язку, дисциплінованості, професіоналізму.

Підсумовуючи, необхідно сказати, що великий історичний спадок є безцінним джерелом, який вказує на виняткову важливість досвіду видатних особистостей. Їх відданість зробленому вибору, працелюбство і професіоналізм забезпечили їм досягнення власних вершин і дозволило зробити значний особистий внесок в спільну справу охорони Вітчизни. Доблесть військових полководців та воїнів, їх безприкладна стійкість і мужність, хоробрість і героїзм, вірність бойовому прапору, товариська допомога один одному і взаємна виручка в бою служили і продовжують служити прикладом для воїнів Збройних Сил України.

Отже, в історії людства значення ролі особистості військового керівника має давню традицію. Відтворення військової історії, порівняння біографій видатних полководців дало можливість побачити значимість ролі особистості військового керівника в управлінні військовою організацією, діяльність якої безпосередньо пов'язана з організацією і веденням збройної боротьби, що вимагає особливого характеру внутрішньогрупових взаємин, особливого духовного контакту між керівником і підлеглими. Такий характер проявляється в інтелектуальній, моральній і психологічній

єдності, формуванні “командного духу” – особливого духовного утворення, що відбиває специфіку дій професійної армії.

Виходячи із попереднього аналізу, можна зробити висновок про евристичну плідність біографічного теоретичного дискурсу. В процесі формування особистості сучасного військового керівника, біографія є ланкою, що поєднує минуле, сучасне та майбутнє, індивідуальне та загальнозначуще. Тож насправді має значення не те, яке справді було минуле, а те, що ми думаємо про нього, бо від нашої думки про минуле великою мірою залежить наше майбутнє. Стосовно формування ідеалу особистості сучасного військового керівника йдеться про вироблення такого варіанта минулого (його представлення), який надасть йому можливості для розвитку. Спосіб мислення як результат переживання військовим керівником темпорального в бутті є водночас способом мислення того чи іншого часу, цілої епохи, яка більша за сьогодення. Таким чином, військова історія – це творення зовнішнього світу особистості військового керівника відповідно до внутрішнього світу, накопиченого минулого та апріорної здатності людського мислення.

Звідси випливає висновок, що біографічний метод може служити допоміжним інструментом для вивчення тих або інших сторін діяльності сучасного військового керівника. Разом з тим біографічний метод як реконструкція життєвого шляху дає можливість наблизитися до розуміння механізмів формування його особистості.

Література

1. Whiting B.G. How to predict creativity from biographical data // *Research Management*, 1972. – V. 15. – N 6. – P. 28 – 34.
2. Starovoitenko, E. *Kulturnaia psikhologiiia lichnosti: monografiia* [Cultural Psychology: a monograph] / E.B. Starovoitenko. – М. : Akademicheskii Proekt; Gaudeamus, 2007. – 310 s.
3. Соловьёв Э.Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования [Текст] / Э.Ю. Соловьёв // *Прошлое толкует нас*. – М. – 1991. – С. 19 – 66.
4. Валиевский А. Л. *Основа биографии* / А. Л. Валиевский. - К. : Наукова думка, 1993. – 111 с.
5. Голубович И.В. *Биография: силуэт на фоне Humanities (методология анализа в социогуманитарном знании)* [Текст] / И.В. Голубович – Одесса: ФЛП Фридман, 2008. – 372 с.
6. Менжулін В.І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні [Текст] / В. І. Менжулін // – К. : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2010. – 455 с.
7. Козлова Н.Н. Опыт социологического чтения человеческих документов / Н.Н. Козлова // *Социологические исследования*. – 2000. – № 9. – С. 22–32.
8. Рустин, М. Размышления по поводу поворота к биографиям в

социальных науках / М. Рустин // ИНТЕР. – 2002. – № 1. – С. 7-24.

9. Степаненко І.В., Степаненко М.Д. Біографічні описи і життєві проекти у процесах життєтворчості особистості // Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми. – Запоріжжя: Центуріон, 2006. – С. 319 – 329.

10. Лубченков Ю.Н. Сто великих полководцев Второй мировой [Текст] / Ю. Н. Лубченков. – М. : Вече, 2009. – 476 с.

11. Сунь-Цзы, У-Цзы Трактаты о военном искусстве [Текст] / Сунь-Цзы, У-Цзы; [Пер. с кит., предисл. и коммент. Н.И. Конрада]; М.: ООО “Издательство АСТ”; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – 558 с.

12. Ксенофонт. Греческая история [Текст] / Ксенофонт; [пер. др. греч. и ком. С. Я. Лурье] СПб. : Алетейя, 2000. – 445 с.

13. Смолій В.А. Полководці Війська Запорозького: Іст. портрети [Текст] / В. А. Смолій. – Сер. “Козацька спадщина”. – Кн. 2. – К.: ВІК, 2004. – 276 с.

14. Драгомиров М.И. Избранные произведения [Текст] / М.И. Драгомиров. – М.: Воениздат, 1956. – 686 с.

15. Телелим В.М. Військова освіта в системі безпеки та оборони держави / В. Телелим, Р. Тимошенко, Ю. Приходько // Наука і оборона. – 2013. – № 4. – С. 21–29.

БИОГРАФИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОСОБЕННОСТЯМ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ВОЕННОГО РУКОВОДИТЕЛЯ

В.А. Кротюк, Л.А. Петрова

В статье анализируется биографический метод, который включает гуманитарные тексты (письменные исторические документы, свидетельства очевидцев событий прошлого, биография выдающихся лиц и др.), также роль и место биографий выдающихся командиров в процессе формирования личности современного военного руководителя; потребность восстановления интереса к биографиям выдающихся военных командиров. Установлено, что историко-философская биографика позволяет раскрыть историческое измерение проблемы формирования личности современного военного руководителя.

Ключевые слова: биографический метод, история, личность, личность военного руководителя, полководец.

BIOGRAPHICAL APPROACH TO PERSONALITY FEATURES OF FORMATION MODERN MILITARY LEADER

V.A. Krotiuk, L.A. Petrova

The article analyzes biographical method, which use humanities texts (written historical documents, eyewitness accounts of past events, personal documents, biographies of outstanding persons), also a role and place of biographies outstanding military leaders in the process of formation personality of the modern military leader; requirement of

restoration interest in biographies of outstanding military commanders.

The biographic method represents a method of synthetic description of the person as personality and the subject of activity. Currently it is the only method which allows to explore the personality in development process. Biographical method – both historical and genetic, because it allows to track course of life.

A biography as description of outstanding person considered to be one of the oldest publicistic and scientific genres. Wherein biography as a form of scientific research and the way of life of person as his subject you can find in philosophy, sociology, history of science, psychology and other humanities. In addition, access to biographies as a method of collecting socially significant information is a reflection of certain historical changes in the social life.

The historical-biographical method is known for a long time, it involves the formation and development of history as a science, as the main hero of the political history has always been personality - ruler, hero, and military leader. From standpoint of this approach the historical process for a long time regarded as a result of activity of great people. This method is characterized by aspiration to open the studies personality in all completeness of its vital history. The method is based on a deductive approach as reconstruction life biography is based, primarily, on results, which historical figure left in the history. The peculiarity of historical and biographical method is widely used literary and feature techniques of presentation, and also emotionality, existence of an author's position in an assessment of the personality.

Thus, the military history - is a creation of the outside world the individual military leader, according to inner world, saved-up past and aprioristic ability of human thinking.

Keywords: biographical method, history, identity, the identity of the military leader, commander.